

VÄGSJÄL

ARKEOLOGI LÄNGS VÄG 117 I HALLAND

UTSKRIFT 15

UTSKRIFT 15

VÄGSJÄL
Arkeologi längs Väg 117

Red. Per Wranning

Vägsjäl tillägnas minnet av Magnus Svensson och Tore Artelius.

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Länsmuseum, Kulturmiljö Halland

Detta är nr 15 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon: 035-19 26 00

E-post: kansli@kulturmiljohalland.se

Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson

©2019 Kulturmiljö Halland och författarna

ISBN 91-85720-61-5

Tryck: Åbergs tryckeri AB, Tomelilla 2019

Innehåll

LENNART CARLIE:

Väg 117 – en gammal väg i ny tappning 13

OLA KADEFORS:

Stenålder vid Ebbarps hög 33

TORE PÄSSE:

Pollenanalytiska resultat från Årnabergsjön 41

MAGNUS SVENSSON:

What time is it? – Being Mesolithic during the Neolithic 45

LINN NORDVALL:

Hus med nedsänkt golv – funktion eller tradition? 71

CAROLINE ARCINI, TORBJÖRN BRORSSON & PER WRANNING:

Tjärby Norra – Ett förromerskt gravfält med ovanliga traditioner 97

TORBJÖRN BRORSSON:

Människor från andra sidan havet – den förromerska keramiken från
gravfältet i Tjärby Norra 129

PER WRANNING:

Mikroregional byggnadstradition under romersk järnålder 153

ANDERS HÅKANSSON:

Skogaby under den tidigmedeltida agrara expansionen 179

ANDERS HÅKANSSON:

En Alsengem i Skogaby 209

Anders Håkansson:

En Alsengem i Skogaby

Inledning

Ett udda inslag i den materiella kulturen från den tidigmedeltida lokalen Furudal är en alsengem, som endast påträffats i några få exemplar i Skandinavien. I artikeln diskuteras hur den hamnat i den halländska myllan, samt innebörden av smyckets ristade motiv. Här förespråkas en tolkning där alsengemen ses som ett buret emblem, en gruppmarkör för ett handelsnätverk med förgreningar ner på den tyskspråkiga kontinenten. Köpingsområdet i Laholm uppvisar ett antal importfynd från samma område och ska säkerligen inräknas i detta långväga nätverk.

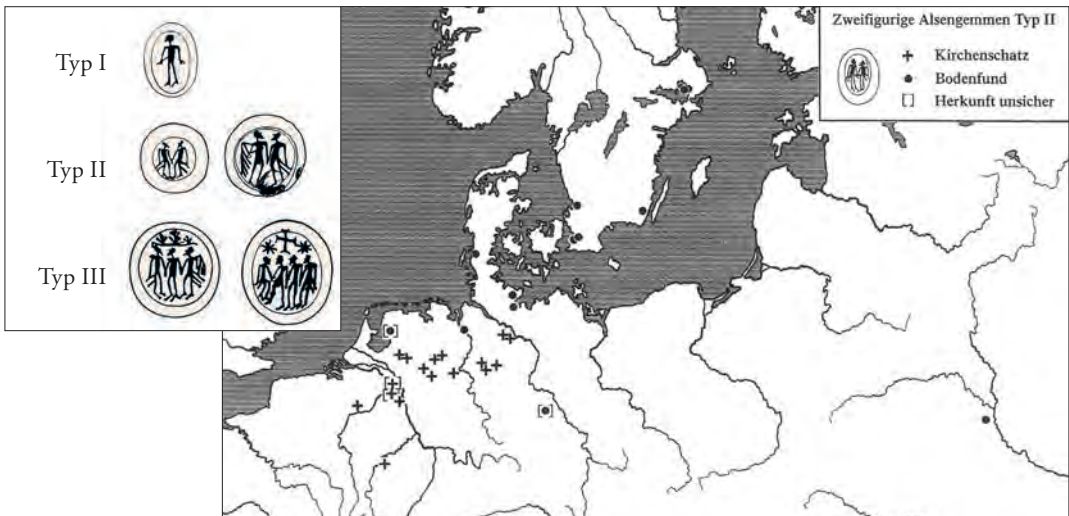
Figur 1. Alsengemen från lokalen Furudal i Skogaby. Foto: Anders Andersson.

Typologi och symbolik

Alsengemmer är små infattningsstenar i glas som figurerar både i kyrkliga och sekulära kontexter. I ett kontinentalt perspektiv verkar fyndkontexten, den geografiska spridningen och bildmotiven förändras kronologiskt, och utifrån de ristade motiven kan de delas in i tre grupper.

De äldsta är från 1000-talet där motivet består av en människofigur, ett djur eller ett enkelt abstrakt tecken (typ I). Motiven associerar till antiken och är troligen inspirerade av halvädelsstenar från pilgrimsresor till Levanten. Liknande enfiguriga gemmer i intaglioteknik finns på andra kyrkliga föremål inom det tysk-romerska riket vid denna tid, och har troligen stått som förlagor. Alsengemmerna är här relaterade till en kyrklig högreståndsmiljö, där de fungerade som religiöst laddade antika symboler och var placerade på sakrala guldföremål såsom altarkrucifix, relikskrin eller bokomslag.

Under perioden 1050–1200 är alsengemmer fortfarande ovanliga, men får en huvudsaklig spridning norrut till nordvästra Tyskland, Holland och även Skandinavien. Motivet på gemmerna består nu av två människofigurer (typ II), varav en ibland är änglalik. Alsengemmer förekommer nu även i profana miljöer, där enstaka fynd visar att de suttit som infattningar i runda metallsmycken som broscher och eventuellt fingerringar (Schultze-Dörrlamm 1990; Panum Baastrup 2007). I Skandinavien finns de i sju exemplar och alla med samma motiv, nämligen två stående män som fattar varandras händer, samtidigt som de håller stav- eller svärdsliknande ting i

Figur 2. Olika typer av Alsengemmer samt spridning av av typ II i Europa. Efter Schultze-Dörrlamm 1990:217, Abb.2 med tillägg efter Roslund 2009:228, fig 2; 2009:232, fig. 8 samt tillägg Ribe.

Figur 3. Alsengemmer av typ II från Uppland, Sigtuna (1-2) samt Skåne, Bunkeflo bytomt(3), Efter Roslund 2009:229. Skala 2:1.

den andra. Fem av dem är hittade vid urbana orter som Ribe, Lund, Kalmar och Sigtuna. De är också påträffade på landsbygden, vid Furudal, samt vid en medeltida gård i byn Bunkeflo utanför Malmö, som under högmedeltid stod i kyrklig ägo (Selling 1948; Mårtensson 1967; Lövgren et al 2007; Roslund 2009; van Vilsteren 2014).

De yngsta alsengemmerna, typ III, är från 1200- eller 1300-talet och har en bredare spridning i Nederländerna, nordvästra Tyskland och Danmark. Motivet består nu av tre- eller fyra ristade figurer, samt andra attribut såsom kors och stjärnor, tolkade som kristna motiv. Sannolikt skildrar de Kristus

och de tre heliga konungarna och alsengemmerna har därför tolkats som pilgrimsamuletter, då en koncentration av dessa påträffats i Köln. Här växte en kult fram kring Heliga tre kungar under andra hälften av 1100-talet, vilket drog till sig pilgrimer från stora delar av Europa. Den stora spridningen av alsengemmer i Danmark ska sannolikt ses i ljuset av dessa resor.

Fyndsammanhang och funktion

Alsengemmer verkar därmed ha haft en biografi från liturgiska sammanhang i kyrkomiljöer, till en större spridning bland kristna som trolig amulett vid pilgrimsresor. Men i fallet Skogaby och de alsengemmer av typ II som hittats i Sverige och Danmark, är tolkningen mer tvetydig. På kontinenten förekommer typen både i kyrkliga och sekulära sammanhang, men i Skandinavien syns de i profana och företrädelsevis urbana kontexter. Alsengemmerna från Ribe, Lund, Sigtuna samt Skogaby är daterade till tiden omkring 1100, d v s före kulturn med pilgrimsfärder till Köln. Däremot är motiv och stil på de ristade figurerna mycket snarlika de som syns på yngre alsengemmer med tre eller fyra figurer. Mats Roslund menar i sina studier att det öppnar upp för en tolkning, att de senare har övertagit symbolen som skydd för resanden. Symboliken med två figurer som fattar varandras händer ska uppfattas som en broderskapsgest, som en ed eller som *amicitia*, vänskapsförband med politiskt innehåll. Alsengemmer kan ha burits som igenkänningstecken och fungerat som gruppmarkör för resande som tillhört ett sachiskt eller friesiskt köpmannagille. Tecken på närvaro av tyskspråkiga farmän i Sigtuna under 1100-talet hittar Roslund i de arkeologiska fynden som Frisenfararstenar, pingsdorfkeramik, alsengemmer och andra kontinentala smycken (Roslund 2009:235ff).

Den enhetliga stilen på alsengemmer med två ristade figurer, pekar på att de kan ses som gruppmarkörer, ett emblem som bars för ett speciellt ändamål. Spridningen av alsengemmer i Skandinavien runt 1100 är mycket begränsad och bör kanske därför knytas till en mindre social grupp. Utifrån alsengemmernas biografi är det ett rimligt antagande att de fungerade som religiöst skydd för resande, men för att nå en ytterligare social kategorisering krävs fler kontextuella studier, likt den kring Sigtunas alsengemmer. Ska de enbart ses som pilgrimsamuletter bör det ristade motivet med två figurer symbolisera andra helgon än de Heliga konungarna. Möjligen kan det då röra sig om apostlarna Petrus och Paulus, som bar attribut med nyckel respektive svärd. Inom kristendomen kom vallfärderna eller pilgrimsfärderna tidigt att knytas till apostlarnas och martyrernas gravar och till orter i det Heliga landet. I Europa under medeltiden gick vallfärderna ofta till relikier eller undergörande bilder, särskilt av Maria. De viktigaste orterna

blev Rom och Santiago de Compostela. Enligt skriftliga källor genomförde danska kungspersoner redan på 1000-talet pilgrimsfärder till kontinenten, och från denna tid förekommer det pilgrimsmärken i Skandinavien som avbildar apostlarna Petrus och Paulus. Pilgrimsfärderna utgick huvudsakligen från det Östdanska området, där Lund var den dominerande orten (Andersson 1989:183).

Vilka sociala grupper som utförde kostsamma pilgrimsresor vid denna tid är osäkert men de bör ha varit knutna till en maktburen miljö med personer från höga sakrala och profana skikt. Ett fynd som kan tala för en sådan tolkning är alsengemmen från Bunkeflo, som troligen ska förknippas med en större gård i kyrklig ägo. Denna gårds sociala status under

Figur 4. Några av de tidigmedeltida metallföremålen från lokalen Furudal i Skogaby, samt en alsengem från Blije i Nederländerna. Föremålen utmärker sig jämfört med fynd från andra halländska gårdar vid denna tid, och visar på visst välstånd och långväga kontakter.

1. Kulformigt viktlojd i brons med cirkulära viktmarkeringar på de flata polytorna.
2. Förgyllt rektangulärt spänne som haft någon form av infattning.
3. Förgyllt runt beslag dekorerat med en centralt placerad streckstjärna.
4. Alsengem.
5. Remändebeslag med musselmönster och spår av textil, troligen silke.
6. Alsengem från Blije (Friesland) som visar hur den suttit som infattning i ett rundspänne.

Den enhetliga stilen på alsengemmer med två ristade figurer, pekar på att de kan ses som gruppmarkörer, ett emblem som bars för ett speciellt ändamål. Spridningen av dessa alsengemmer är mycket begränsad till ett fåtal urbana miljöer som Ribe, Lund, Kalmar och Sigtuna. Kontexterna indikerar att alsengemmer främst förekommer i sammanhang med handelskontakter, där kustområden och sjöfart varit de sammanhållande länkarna. Möjligen har gården i Furudal ingått i ett handelsnätverk som innefattat skandinaviskt och nordvästkontinentalt område, där kontakterna knutits via handels- och anlöpsplatsen vid Köpinge i Laholm.

1100-talet är dock osäker (Ingwald & Lövgren 2009:518ff). Men övriga alsengemmer av typ II är påträffade i urbana sammanhang, utan synliga kopplingar till kyrklig aristokrati. Koncentrationen av alsengemmer på kontinenten till området i nordvästra Tyskland och Nederländerna rimmar heller inte med 1000-talets och det tidiga 1100-talets pilgrimsfärder till södra Europa. Fyndorter som Ribe, Lund, Kalmar och Sigtuna pekar trots allt på att alsengemmer förekommer i sammanhang med handelskontakter, där kustområden och sjöfart varit de sammanhållande länkarna.

Gården Furudal i Skogaby verkar i huvudsak ha haft en agrar inriktning men fynd av vikter kan även peka på handelsaktiviteter. Gemensamt med andra stora gårdar i Halland har den i byggnadsskicket och gårdsstrukturen, men i övrigt så utmärker sig fyndmaterialet och de kontaktytor som metallsmucken och dräkttillbehör visar på. Förutom alsengemen, som troligen suttit som infattning i en brosch, finns det fler dräkttillbehör med ristade mönster. Ett runt förgyllt beslag med en centralt placerad streckstjärna är kanske ytterligare ett föremål med religiös symbolik? Den åttauddiga stjärnan kan tolkas som Kristusstjärnan, sinnebild för fullkomlighet och oändlighet (som i övrigt även syns som attribut på yngre alsengemmer). Ett förgyllt rektangulärt spänne, som haft någon form av infattning, pekar också på långväga kontakter söderut mot centraleuropeiskt område. Ytterligare ett fynd som sticker ut är ett remändebeslag med musselmönster och rester av textil, troligen silke. Klädesplagg eller annan textil i silke bör ha varit ovanligt i Halland under tidig medeltid. Sammantaget pekar miljö och metallfynd på ett visst välstånd, men framför allt på långväga kontakter. Det finns däremot inget som tyder på att gården tillhört en kyrkans man eller på annan kyrklig närvaro i Skogaby under medeltiden.

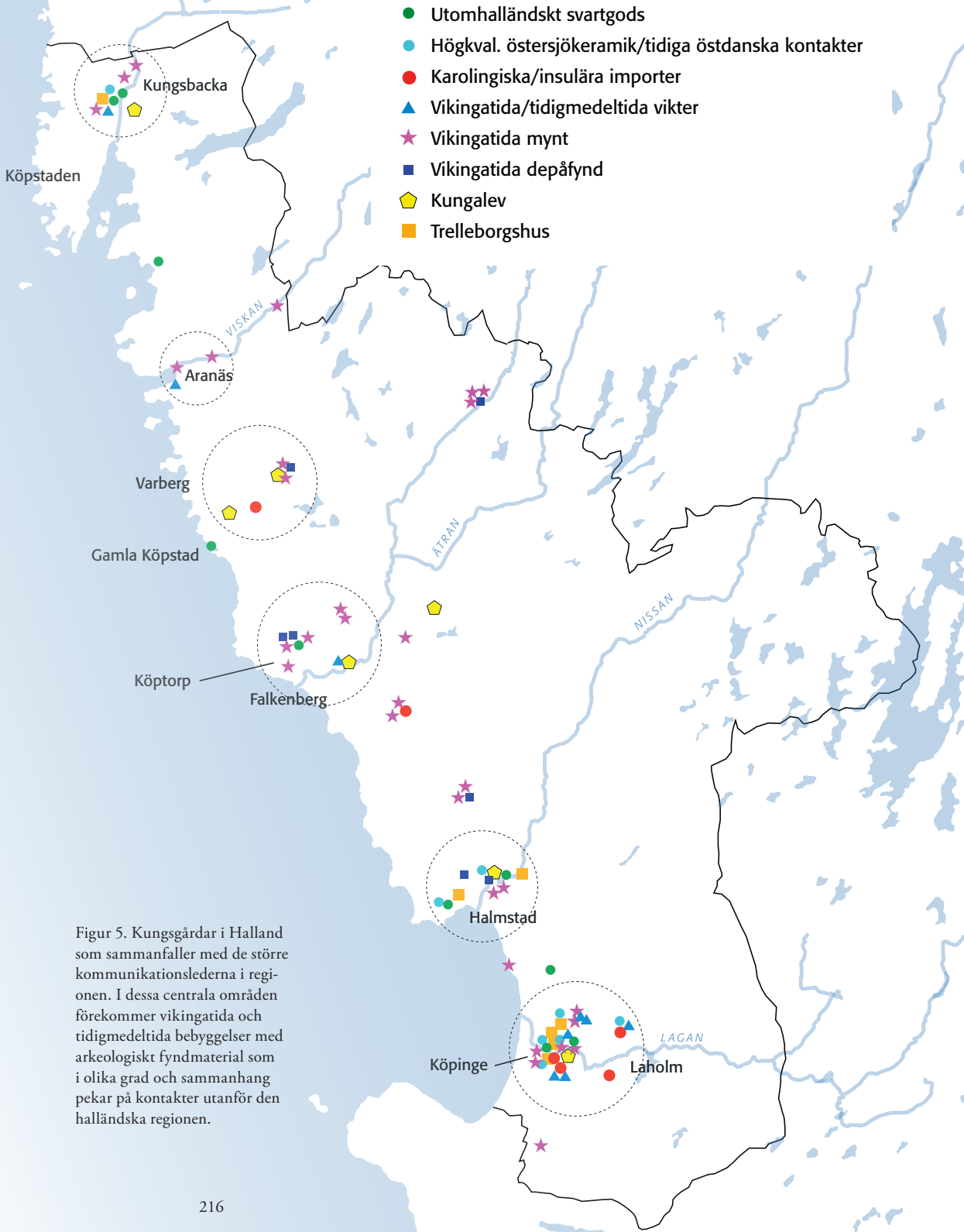
Lagan och Köpinge - en port in i landskapet

I området längs Lagan vid Laholms finns flera tecken på centraliteter under yngre järnålder och äldre medeltid, där både kungamakt och kyrka varit tidiga aktörer. Här syns bland annat kungalevet och en förmodad huvudkyrka vid den kända begravningsplatsen från äldre medeltid vid Lagaholm. Lagaholm var troligen centrum för en tidig sockenbildning i området. De halländska kungaleven hade en anknytning till agrara bygder med fokus på etablering av ett kungligt jordäggande, men lokaliseringen styrdes av andra faktorer, såsom kontroll över andra ekonomiska resurser. Detta framgår om inte annat i uppgifter från kung Valdemars jordebok, där inkomstskällorna varierar mellan de olika kungaleven. Lars Lundqvist, som studerat järnålderns centra i Halland och Västergötland, påtalar kungsgårdarnas

anknytning till de primära jordbruksbygderna i de båda länen. Några av de tidigmedeltida kungsgårdarna i Västergötland har också en mer direkt anknytning till centralplatser från järnåldern samt kommunikativa knutpunkter. Övriga, liksom de nordhalländska kungsgårdarna, saknar en koppling till rika järnåldersplatser men finns ofta i de aktuella miljöernas närhet. Lundqvist ser en möjlig tolkning att detta är en följd av att kungamakten redan hade kontroll över de centrala miljöerna och inte behövde markera ett nytt herravälde. Andra forskare anser att det kan vara tecken på en konfliktsituation, där kungsgårdarna kan avläsas som en omstrukturering av centrala funktioner i landskapet. Anna Lihammer menar att placeringen av kungaleven gjordes utifrån helt nya syften och behov som var mer av överregional art, och synnerligen då kontroll över viktiga kommunikationsleder genom landskapet och mellan olika lokala centralbygder (Lihammer 1997:282ff; Lundqvist 2000:124ff; Söderberg 2000:298ff och där anförd litteratur).

Vi kan också se att de sydhalländska kungsgårdarna vid Lagaholm och Övraby sammanfaller med de större kommunikationslederna i regionen och också har en direkt geografisk anknytning till de medeltida städerna Laholm respektive Halmstad. Detta förhållande gäller även för kungalevet Tölö vid Kungsbacka. Mönstret känns igen från andra regioner inom det gammaldanska riket. Anders Andrén pekar på att det finns en nära relation mellan kungamakt och städer men sambanden är komplicerade, vilket specifikt gäller förhållandena under 1000-talet. Andrén menar dock att kungsgårdarna föregick städerna och kan ha haft en avgörande betydelse för den medeltida urbaniseringen (Andrén 1983:55ff; 1985). Kungalevets etablering vid Lagaholm skulle kunna vara startskottet för den medeltida stadens etablering och urbana utveckling, där den intilliggande köpingen inledningsvis kan ha kompletterat kungalevets funktioner i form av kommunikation och varuutbyte. Kungliga intressen i området framgår även av geometriska kartor från 1700-talet över den gamla kungsladugårdens inägor. Kartorna visar att alldeles intill området för staden Laholms etablering under 1200-talet, förekommer marknamn benämnda Tofterne. I detta område har också kulturlager med Östersjökeramik påträffats (Larsson 2014). Detta område med toft-namn går förslagsvis tillbaka på tidigmedeltida bebyggelser med kunglig anknytning, som föregått stadens etablering.

En liknande utveckling kan tänkas för fler av de halländska kungsgårdarna, där kungamakten försöker ta kontroll över nätverk vid andra områden av liknande karaktär. Kungalevens funktioner skulle därmed förutom uppbörd även innefatta kontroll och närhet (Söderberg 2000:296f; Nicklasson 2001:157). Den tidigmedeltida kungamakten verkar ha etablerat sig i

Figur 5. Kungsgårdar i Halland som sammanfaller med de större kommunikationslederna i regionen. I dessa centrala områden förekommer vikingatida och tidigmedeltida bebyggelser med arkeologiskt fyndmaterial som i olika grad och sammanhang pekar på kontakter utanför den halländska regionen.

halländska områden med goda förutsättningar för skatteinkomster på lokal nivå, men även i anslutning till viktiga kommunikationsleder genom landskapet, stråk som kan ha varit centrala långt tillbaka i tiden. På en regional nivå sammanfaller flera kungalev med de nord-sydliga landsvägarna och de stora åarna genom Halland, eller med andra inlopp eller hamnar längs kusten. Placeringen verkar inte vara en tillfällighet utan har fallit på områden där det redan fanns etablerade nätverk med regionala eller överregionala kontakter, som man ville kontrollera. Det är här vi finner vikingatida och tidigmedeltida bebyggelser med arkeologiskt fyndmaterial som i olika grad och sammanhang pekar på kontakter utanför den halländska regionen. Vi ser det bland annat i byggnadstyperna (trelleborgshus), keramikmaterialet och bland metallfynden (Håkansson 2017:270ff). Vilken etikett vi ska sätta på lokalerna är än så länge osäkert, men inom arkeologin benämns platser med långväga kontaktnät oftast i olika termer av centralitet. En viktig utgångspunkt här är att betrakta dem som delar av komplexa områden, och inte som en specifik central plats. Forskningen kring järnålderns centralplatser pekar exempelvis på att de haft funktioner utspridda i landskapet i olika grad (Lundqvist 2000:20f). Det är också angeläget att utgå ifrån ett heterarkiskt perspektiv, vilket innebär att relationen mellan olika lokaler inte behöver vara strikt rangordnade. Detta öppnar upp för att flera aktörer med olika styrkeförhållanden i förhållande till varandra, varit verksamma inom ett område (Anglert et al 2006:21f och där anförd litteratur).

De halländska områden som visar på mer långväga kontakter, skulle kunna utgöras av en eller flera bebyggelser, där indelningen i funktioner är beroende av vilka fyndmaterial och strukturer som kan identifieras. Det finns dock kunskapsluckor kring den vikingatida och tidigmedeltida perioden som än så länge får fyllas med hypotetiska resonemang. En utgångspunkt för vidare studier skulle kunna vara Lars Jørgensens förslag på indelning av dansk bebyggelse från perioden ca 500–1000, bestående av sju olika grupper: Aristokratiska miljöer, Tidiga städer/emporia, omlastnings-handelsplatser, specialiserade produktionslokaler, mer ordinär agrarbebyggelse med tydliga hantverksaktiviteter, ordinär bebyggelse med agrarproduktion samt befästa platser. Hur dessa grupper skiljs från varandra beror på den materiella kulturen, men allmänt kan de fem första beskrivas som ”metallrika” platser eller ”produktiva” lokaler, där de aristokratiska miljöerna särskiljer sig med rik förekomst av högkvalitativa föremål (Jørgensen 2003:175f).

För Hallands del verkar inte lokalerna innehålla de stora mängder högkvalitativa föremål som syns vid exempelvis de mest framträdande danska aristokratiska miljöerna från vikingatid, men de skiljer sig från övrig

Figur 6. Metalldetektorfynd från Köpingeområdet i Laholm som indikerar att en vendel- och vikingatida handelsplats legat i området (ej i skala).

1–3. Viktlod

4–5. Klippbitar av permiska silverringar

6–7. Klippbitar av arabiska silvermynt, präglade 761–795 respektive 785–786 e.Kr.

8. Delar av balansvåg. (foto och ill. av A Andersson).

9. Silverbarr

Figur 7. Laholmsområdet med historiska vägnät, byar och platser omnämnda i texten. Vid Lagaholm och Ösarp syns spridningen av metalldetektorfynden (röda prickar) från den troliga anlöps- och handelsplatsen vid Köpinge. Gården Furudal i Skogaby (RAÅ Veinge 326) har haft goda möjligheter till kommunikation längs väglederna, men även vattenvägen över Skogabysjön och via Lillån ner mot Lagaholm.

halländsk bebyggelse genom sina kontaktytor, där handel, hantverk och specialiserad produktion kan ha varit en viktig del. Ett undantag är det fyndrika Köpingsområdet vid Laholm som bör ha goda förutsättningar för vidare forskningsinsatser, inte minst utifrån projektet Lahund:s goda resultat från omfattande metalldetekteringar. Ett rikt material från vendel- och vikingatid pekar på en anlöpsplats intill Lagan, samt ett intilliggande marknads- och hantverksområde och gravfält (Bjuggner et al 2010:65ff).

I Maria Panum Baastrups studie kring import av metallföremål i Danmark jämför hon materiell kultur utifrån Jørgensens bebyggelsegrupper, och finner att olika importgrupper av föremål har olika distribution och

kan kopplas till olika sociala kontexter (Panum Bastrup 2012). Karolingiska spännen i silver har den kontinentala eliten som avsändare och transporterades i direktkontakt med sydsandinaviska högreståndsmiljöer, för att sedan inte distribueras vidare. Samma mönster visar insulära importörer som importerats från eliter, kyrkor eller kloster på de brittiska öarna. Kontinentala och insulära föremål omarbetades ofta till spännen i den skandinaviska miljön, och uttryckte status och signal om att man hade kontakter med kontinenten. Ett exempel på detta är ett iriskt vikingatida krucifix från Munkagård vid Ysby, strax söder om Laholm. Karolingiska silverföremål finner vi än så länge inte här, utan längre norrut i Spannarp, sydväst om kungalevet vid Grimeton.

Ytterligare föremål från Laholmsområdet är de senvikingatida och tidigmedeltida karolingisk-ottonska spännena, som återfunnits vid Köpingsområdet samt storgårdarna i Ösarp och Furudal. Från Köpings finns ett massivt spänne med upphöjt mittparti och snedstrierat brätte. Det stiliserade tillbakablickande djuret symboliserar ett lamm och är ett Agnus Dei-motiv. Kvalitetsmässigt tillhör spännet en enklare serieproduktion. Till en mer kvalitetsfull serieproduktion hör spännet från Ösarp. Smycket är påträffat i

Figur 8. Exempel på importerade metallsmcken:

1. Vikingatida karolingiskt silverbeslag från Spannarp, omarbetat till spänne.
 2. Vikingatida iriskt krucifix från Ysby, omarbetat till spänne.
 3. Senvikingatida/tidigmedeltida karolingisk-ottonskt spänne med glasinfattningar från Ösarp.
 4. Senvikingatida/tidigmedeltida karolingisk-ottonskt spänne med Agnus-dei-motiv från Köpings.
- Efter Håkansson 2017:241, fig.7:15.

ett stolphål från en byggnad daterad till perioden cirka 950–1050. Byggnaden ingår i en stor gård som troligen tillhör en av Hallands största vid denna tid. Ett tiotal spännen av denna typ finns från nuvarande Danmark med ramdateringar till perioden 800-tal–1000-tal, men har exempelvis även påträffats i 1100-talsmiljöer från Sigtuna och Lund (Roslund 2009; 2010). I Danmark syns de i varierande kontexter från elitära miljöer, till handels- och anlöpsplatser och ordinära gårdar (Panum Baastrup 2010:50ff). Bronsspännet med glasinfattningar från Ösarp visar att den kontinentala stilen nått de halländska storgårdshemmen. Anledningen till att vi finner den just här, beror säkerligen på en nära relation till handels- och anlöpsplatsen i området. Om spännet importerats eller om stilen kopierats av lokala hantverkare, kan vi inte riktigt veta. Det hade förmodligen inget högt ekonomiskt värde, men för smyckesbäraren på gården var den troligen, liksom andra kontinentala föremål, en statushöjande indikator i Halland vid denna tid.

Gemensamt för de danska metallfynden från Limfjordsområdet, Ribesområdet, västra Själland samt på Bornholm är, att de alla tillhör vad Maria Panum Baastrup benämner ”gateway communities”. Dessa platser ska ses som första mottagarområden av importer, där föremål sedan distribueras vidare i närområdet på olika sätt. Det kan röra sig om aristokratiska miljöer men även om anlöps- och handelsplatser. Det ena utesluter dock inte det andra. Mottagarområdena har ofta en kontinuitet tillbaka i tid, och visar på importfynd tillbaka i romersk järnålder. Denna kontinuitet beror troligen på en kombination av ett väl fungerande kommunikationslandskap och en långtida hävd av elitära släkter. Nätverken på lokal nivå bör ha varit under kontroll av just eliten. Det var eliten som hade de internationella kontakterna och var i stånd att dra till sig främmande aktörer i form av människor och föremål, samt att ge skydd åt handelsplatser (Panum Baastrup 2012:50ff).

Søren Sindbæk, som studerat tidigvikingatida handelsleder, menar att det funnits ett hierarkiskt nätverk av knutpunkter, där några få platser varit helt dominerande (Sindbæk 2005; 2009). Dessa knutpunkter var inriktade på fjärrhandel, till skillnad från centralplatser som varit mer närområdesbaserade. Knutpunkterna existerade inom ett större nätverk av viktiga transportleder, och var oftast placerade där omlastning krävdes för vidare distribution. Vid denna tid fanns de mest betydande knutpunkterna i Hedeby, Ribe, Åhus och Birka. Från Hedeby fanns en större farled som via den halländska och bohuslänska kusten förbands med Kaupang i dåtidens Norge. Hur Köpingsområdet vid Laholm ska tolkas är ännu osäkert, men liksom de övriga köpingsorterna från Skåne ha det hittills betraktats som en handels- och marknadsplats av regional karaktär. En arkeologisk utredning

har visat på rester av långhus, flertalet grophusbebyggelser samt statusindikerande föremål från vendetid (Wranning 2006; Bjuggner et al 2010:54ff). Fynd av spiralstrierade permiska silverringar och klippta arabiska silvermynt från perioden 718–820 e. Kr, visar på platsens dignitet. Vid denna tid cirkulerar arabiska mynt endast vid större handels- och centralplatser som Tissø, Uppåkra och Kaupang. Fyndet påvisar ett tydligt samband mellan större sydsandinaviska handels- och centralplatser, som ingått i en tidig silverekonomihandel som även inkluderat områden på den nordvästeuropeiska kontinenten, såsom Schleswig och Friesland, samt Gotland. Även depåerna med hacksilver visar att det halländska kustområdet ingått i denna tidiga silverekonomihandel. I detta sammanhang ingår även de halländska depåerna (Hårdh 2015, 2016). Spår efter en långväga senvikingatida handel är kanske också de fynd av tyska och nederländska mynt från slutet av 900-talet och 1000-talet som finns i Halland, och även längre norrut i Västsverige såsom Mölndals och Ytterby socken. Några av dessa är hittade på Laholmslätten. (Exempelvis ett nederländskt mynt i Stafsinge tidigt 1000-tal, tyska mynt i Flintarp 991 T.p.q*, Lösseback 1046 T.p.q., Skårby 991 T.p.q., Påarp, Trönninge sn T.p.q.-, Åskloster, 900-tal. Von Heijne 2004; Bjuggner & Rosengren 2013; Kadefors 2013. Bohuslän: se Hatz 1974).

Möjligen ska vi inräkna Köpingsområdet i Laholm som en del av detta mer långväga nätverk, och som ett potentiellt mottagarområde för import av metaller såsom smycken och dräkttillbehör. Till detta mottagarområde bör då även bebyggelser i närområdet inräknas, exempelvis storgårdarna i Ösarp och Furudal, där mottagare och aktörer inom långväga handel kan återfinnas. Även på andra håll syns material med anknytning till handelsverksamhet, exempelvis i närliggande Tjärby där arabiska silvermynt och vikter hittats, samt delar av en balansvåg (Bjuggner 2008; Mattsson 2008). Handelskontakterna vid köpingen var således upprättade långt före den danska kungamakten och kyrkan manifesterar sig i området. Även om kungalevets etablering kanske kan föras tillbaka till vikingatidens slut, så bör den lokala aristokratin och andra bondesläkter varit involverade i etablerade handelsnätverk. I Valdemars jordebok nämns kungalevet Lagaholm och torget, vilket pekar på att marknaden kan ha flyttats hit från köpingen. I skriftliga källor framgår också att kungen vid mitten av 1100-talet ägt en kyrka i det närliggande Hov som donerades till Ringsted kloster och Knutsgillet. Detta kanske ska ses som en strategi för kungamakten, att försöka monopolisera handeln och konkurrera med andra köpmannagillen i området (Se Wallin 1975:75 och Hermansson 2009 kring Knutsbrödernas roll i Valdemarnas makt- och handelspolitik).

*T.p.q.=Terminus post quem. Tidigast möjliga nedläggningstid för ett fynd.

Avslutande kommentarer

Sammanfattningsvis bör gården Furudals långväga kontaktytor sammankopplas med centralområdet kring Lagaholm och Köpinge. Skogaby ligger tillsynes i ett perifert läge strax öster om Laholm, men under järnålder och medeltid ingick området i de större, regionala vägnäten. Lennart Carlie, som har studerat det sydhälländska kommunikationsnätet, vill se trakten kring byn som den sista utposten längs den öst-västliga Lagastigen, innan ån sträcker sig in i det skogrika och kuperade landskapet mot det småländska inlandet. När det gäller färd från Hallandsåsen och norrut har man haft två val, där Skogabyområdet ingått i en östlig sträckning via vadställen över Lagan i trakten kring Ysby (se Carlie i denna volym). De boende på gården i Skogaby har haft möjligheter till kommunikation längs dessa vägleder, men även vattenvägen över Skogabysjön, och via Lillån ner mot Lagaholm. Om vi rekapitulerar Roslunds tankegods kring kontinentala gillesförbund, finns ännu inga säkra belägg för frisiska eller sachsiska farmän i Laholm. Friserna var från 600-talet till 1100-talet de ledande mellanhänderna i handeln mellan å ena sidan det anglosaxiska Britannien och Frankerriket, å andra Skandinavien och Östersjöområdet. I och med att Frisland inlemmades i Frankerriket blev de frisiska köpmännen ombud för de frankiska i den nordligt riktade handeln. Kanske behövde köpmännen även regionala ombud inom det skandinaviska området. Vid anlöps- och handelsplatser, som området vid Laholm, kunde det vara värdefullt med en lokal gillesmedlem som kunde tillvarata farmännens intressen, och distribuera varor i närområdet och vidare längs Lagan in mot det småländska inlandet. Kanske har vi identifierat en sådan gillesmedlem, bland en av storbönderna i Skogaby. Vänskapsbanden knöts vid handelsplatsen i Laholm, symboliserat i en broderskapsgest på ett buret emblem. Denna tolkning får dock ses som en möjlighet. Det kan också röra sig om en person som burit en alsengem för att markera en prestation av religiös art, en pilgrimsfärd till heliga platser på kontinenten.

Referenser

- Andersson, Lars. 1989. *Pilgrimsmärken och vallfart: medeltida pilgrimskultur i Skandinavien. Lund studies in medieval archaeology*, 7. Stockholm.
- Andrén, Anders. 1983. Städer och kungamakt. En studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*. Band 49. Lund. S. 31-76.
- Andrén, Anders. 1985. *Den urbana scenen: städer och samhälle i det medeltida*. Acta archaeologica Lundensia. Series in 8o. 13. Lunds Universitet. Malmö.

- Anglert, Mats, Larsson, Stefan, Mogren, Mats & Söderberg, Bengt. 2006. Att lägga ut diskursen i landskapet. I: Larsson, Stefan (red.). *Centraliteter : människor, strategier och landskap*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm. S. 13–50.
- Bjuggner, Lena. 2008. Tusen och en natt i Tjärby. I: Wranning, Per (red.). *Vägen genom historien – Arkeologi längs väg 117*. Stiftelsen Hallands Läns museer. Kulturmiljö Halland. Halmstad. S. 109–110.
- Bjuggner, Lena & Rosengren, Erik. 2013. *Ås kloster i nytt ljus - år 2. Halland, Ås socken, Askloster 1:1, Raä 190. Arkeologisk undersökning*. Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Bjuggner, Lena, Rosengren, Erik, Wranning, Per. 2010. LAHUND - Laholmsundersökningarna: en rapport från en pågående undersökning. *Utskrift 10. Uppdragsverksamheten*, Stiftelsen Hallands läns museer. Halmstad. S. 41–74.
- Hatz, Gert. 1974. *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit: die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*. Habilitationsschrift Hamburg. Stockholm.
- Hermanson, Lars. 2009. *Bärande band: vänskap, kärlek och brödraskap i det medeltida Nordeuropa, ca 1000-1200*. Lund.
- Häkansson, Anders. 2017. *Bebyggelsehierarkier och bylandskap. Om övergången mellan vikingatid och tidig medeltid ur ett halländskt perspektiv*. Avhandling. Hallands Läns museers Skriftserie No 13, Lund Studies In Historical Archaeology 20. Halmstad och Lund.
- Hårdh, Birgitta. 2015. Silverekonomier kring Kattegatt. I: Pedersen, Anne & Sindbæk, Søren M (red.). *Et felles hav – Skagerrak og Kattegat i vikingetiden. Seminar på Nationalmuseet, København, 19. – 20. september 2012*. København. S. 102–117.
- Hårdh, Birgitta. 2016. *The Permí/ Glazov rings: contacts and economy in the Viking Age between Russia and the Baltic Region*. Acta archaeologica Lundensia. Series in 80, 67. Lund.
- Ingwald, Johan & Lövgren, Karin. 2009. Sociala rum och ekonomiska aspekter – ett exempel från en medeltida gård i Bunkeflo. I: Hadevik, Claes & Steineke, Morten (red.). *Tematisk rapportering av Citytunnelprojektet: rapport över arkeologisk slutundersökning*. Arkeologienheten, Malmö museer. Malmö. S. 465–540.
- Jørgensen, Lars. 2003. "Manor and Market at Lake Tissø. In the Sixth to Eleventh Centuries: The Danish Productive Sites". I: Pestell, Timm & Ulmschneider, Katherine (red.). *Markets in Early Medieval Europe: Trading and 'Productive' Sites, 650-850*. Macclesfield. 175–207.
- Kadefors, Ola. 2013. *Under vägen i Stafsinge: vikingatida grophus och hantverkslämningar: Halland, Stafsinge sn, Stafsinge 23:1/2 och 23:1/4, Raä 117*. Arkeologisk undersökning. Kulturmiljö Halland, Hallands läns museer. Halmstad.
- Larsson, Fredrik. 2014. *Ollonborren 3, RAÄ Laholms stad 19. Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland, Uppdragsverksamheten. Arkeologisk förundersökning 2014*. Halmstad.
- Lihammer, Anna. 2007. *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lund Studies in Historical Archaeology 7. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds Universitet. Lund.

- Lundqvist, Lars. 2000. *Järnålderns centra – exempel från Halland och Västergötland*. Urbaniseringsprocesser i Västsverige. En utvärdering av uppdragsarkeologins möjligheter att belysa historiska processer. GOTARC Serie C. Arkeologiska Skrifter No. 35. Göteborg.
- Lövgrén, Karin, Heimer, Olle, Ifverson, Patric, Ingwald, Johan, Koch, Helene & Svensson, Magnus. 2007. *Bunkeflo - delområde 2 och Bunkeflo bytomt: rapport över arkeologisk slutundersökning*. Malmö kulturmiljö. Malmö.
- Mattson, Linn. 2008. Att väga ett köp. I: Wranning, Per (red.). *Vägen genom historien – Arkeologi längs väg 117*. Stiftelsen Hallands Länsmuseum. Kulturmiljö Halland. Halmstad. S. 111-113.
- Mårtensson, Anders W. 1967. En alsengem i Lund. *Kulturen*, 1967. Lund. 139-150.
- Nicklasson, Pável. 2001. *Strävsamma bönder och sturska stormän. Stafsinge och Halland från bronsålder till medeltid*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. No 35. Lund.
- Panum Bastrup, Maria 2007. Alsengemmer i Danmark – fundforekomst, funktion og forlæg. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 2004*. 157-173.
- Panum Bastrup, Maria 2007. 2010. Småfibler af karolingiske og ottonske typer i Danmark. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 2005*. 209-255.
- Panum Bastrup, Maria 2007. 2012. *Kommunikation, kulturmøde og kulturel identitet: tingenes rejse i Sydsjaskandinaviens vikingetid*. PhD avhandling. Det humanistiske fakultet. Københavns Universitet. København.
- Roslund, Mats. 2009. Varuutbyte och social identitet: alsengemmer som emblematiske stil. I: Mogren, Mats, Roslund, Mats, Sundnér, Barbro & Wienberg, Jes (red.). *Triangulering : historisk arkeologi vidgar fälten*. Lund studies in historical archaeology, 11. Lund. S. 217-242.
- Roslund, Mats. 2009. 2010. Västanfläkt eller stadig vind? Kontinentala och insulära inslag i Sigtunas tidiga medeltid. I: R. Edberg, Rune & Wikström, Anders (red.). *Situne Dei. Årsskrift för Sigtunaforskning utgiven av Sigtuna Museum*. Sigtuna. S. 43-52.
- Schulze-Dörrlamm, Mechthild. 1990. Bemerkungen zu Alter und Funktion der Alsengemmen. *Archäologisches Korrespondenzblatt 20*, 1990. 215-226.
- Selling, Dagmar. 1948. Selling, En nyfunnen "Alsengem". *Fornvännen 43*, 1948. 166-168.
- Selling, Dagmar. 1955. *Wikingertidliche und Frühmittelalterliche Keramik in Schweden*. Stockholm.
- Sindbæk, Søren Michael. 2005. *Ruter og rutinisering: vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet. Aarhus.
- Sindbæk, Søren Michael. 2009. Open Access, Nodal Points, and Central Places. Maritime communication and locational principles for coastal sites in south Scandinavia, c. AD 400-1200. *Estonian Journal of Archaeology*, 2009, 13, 2. S. 96-109.

- Söderberg, Bengt. 2000. Vad är en Köpingeort? I: Svanberg, Fredrik, Söderberg, Bengt. 2000. *Arkeologiska studier kring Borgeby och Löddeköpinge. 2, Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid*. Med bidrag av Eva Andersson och Torbjörn Brorsson. Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet. Lund.
- Van Vilsteren, Vincent. 2014. Langs Assen en Kiev naar Keulen? – overpeinzingen bij een bijzondere Alsengem uit Drentse bodem, *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 128. 113-134.
- Von Heijne, Cecilia. 2004. *Särpräglat: vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130)*. Stockholms universitet. Stockholm.
- Wallin, Curt. 1975. *Knutskillena i det medeltida Sverige: kring kulten av de nordiska helgonkungarna*. Stockholm.
- Wranning, Per. 2006. *Köpinge 12:1. Arkeologisk utredning/förundersökning 2005*. Halland, Laholms landsförsamling, Köpinge 12:1, RAÄ 108. Hallands läns museer Landsantikvarien.

UTSKRIFT 15 är ett temanummer som belyser resultaten från de arkeologiska undersökningar som utfördes inför omläggandet av Väg 117, numera Riksväg 15, genom tre socknar i Laholms kommun.

I tio artiklar presenteras och diskuteras lämningar alltifrån mesolitikum till medeltid via neolitikum, brons- och järnålder, med fokus på Laholmstrakten och med jämförande utblickar i såväl resten av Halland som i Sydskanandinavien.

Titeln **Vägsjäl** är en medveten felstavning och åsyftar till såväl vägsträckans, men också till dess närområdes själ liksom till den plats dessa tagit i våra egna själar under de femton år som löpt sedan projektet startade.